

Жива струка.

Думка.

Життя-коваль лянцюг кує.
По струнах серця доля б'є.
О доле! бий, та не глуши
Щі струни вільної душі.

Твій молот скряє. Я чую агук:
І сміх, і глум, і стогін мук.
Співай же серце! Хоч одна
Зостаєся вільна струна.

1909 р. Березня 10.

Одарна Романова.

Гнучка чесність.

Величчя, могутя постать північного велетня, суворого і невідпущного, що не терпить жадних компромісів із своїм „я“, що з корінням вириває з серця всяке вагання і найбільш на світі невадить половинність, що від кожного—і від себе найперше—вимагає: або все, або нічого. Або—або, ніякого не розуміє ця людина: або все склади на жертвник ідеалів, або нічого від тебе не треба, бо переполовинена жертва гірш, ніж нічого,—це ознака духової слабости та нікчемности, що ніколи не йдуть у парі з цілістю та гармоничністю натури. Образ борця проти буденщини—всякої буденщини, навіть проти того, що недавно ще світило за мету в житті, але справдившись зробилося буденщиною, почорніло, мов снігя чтиця Метерлікова. Образ протестанта проти гнущавини, що непомітно пролазить змією в кожу сиваку, скоро вона з вершин вільної, неважкої думки-ідеала спускається в низини дла. Людина ця зневажливо обернулася спиною до того, що люде пастиям звуть; віддала все, найболюдшим та наймішшшим на світі почуваннями сина, батька й чоловіка пожертвувала за-для принципа цілости й гармоничности людської натури, а-для того непохитного—або все, або

нічого, щоб на йому збудувати величчя та ясоний храм нового життя. Великий учиняма і великий терпінням, муками самотности й розчаруваннями, міцний, суворий і разом на любов та на спочуття до людей багатий чоловік, що навіть знаючи насидки своєї непохитности для себе особисто, встопа перед спокусою й не звернув із свого шляху, готовий був у друге на-ново почати те саме, що й робив до тяжкого досвіду, хоча б усі покинули його самого, закидавши каміням.

Це—Бранд Ібсена, образ вартий свого творця, могутого велетня в письменстві.

Я не знаю кращого образу боротьби з компромісами та половинністю в людських учинках, ніж той, що дав Ібсен у Бранді. Мета, скоро її досягнуто, майбутність, скоро вона зробилася сучасністю, траплять перед Брандом усякий ореол свій, бо вже печаль буденщини лягла на них,—і він кидав те, чого добув з надлюдьковими жертвами, і здіймається все вище й вище, все ширш і ширш захоплює круги в житті. Ще дитиною він був—його вразило (дитину з російського перекладу, бо українського на жаль не маємо)

своєме озваніє ризака
межя лещю—більм какої догана, і вощю—
какая есть. Межя догом—бремя несть
і веспособію нести его.
Страшна річ—той розбрат, вічна й
іменичча трагедія людського духу.
Але по трагедію бере на свої широкі
плечі Бранд, боротьбу з розбратом у
самоу серці людсьому ставить він собі
за мету всього життя,—боротьбу за
„трогостю спільно“, як він каже,
легковажности, туподумства та без-
гнущавія.

Та тільки ціла, не переполовинена, гармонічно розвинута особа людська, що не забуває ні однієї сторови людської природи, може стати до цієї боротьби. Мета над нами, але шлях до неї в нас самих і ці шляхи не повинні зводитись на манівці, не повинні кружитися й одбігати на бік.

Будь,—каже Бранд—
чымъ хочеш ти, по будь вполнѣ; будь
не половинчатымъ, не раздробленнымъ!
Васкхатъ, Сильнѣ—донятія, цѣльный
образъ,

по пьяннѣ—наркратура шнѣ.
Людина, що на таку цілість не здатна, для Бранда не людина: це дробь і вь маломъ і вь большомъ, і вь зломъ і вь добромъ“. І щоб бути людиною, а не людським „чоль пілхъ“, щоб своє „я“ зберегти—треба „самоу себѣ оставеть вѣрнѣмъ“.

не доукать дальняго акорда
въ душѣ своѣй, гармонію блюсти.
Все цѣлкомъ осуждено дѣянью
і чоловікъ, козь дѣйствовавъ онъ только
на позволені, не отъ всей души.
Або все, або нічого—любить проказувати Бранд, додаючи до того, що
всєю душею должны вы хотѣть
нового, все же гняло,
старое вырвать съ корнями.

Такий цей борець за людську індивідуальність, цей ворог стертих традицій, уторованих шляхів і уміркюваних та переполовинених поглядів. Легко зрозуміти, чим Бранд скоряє серця людські і чого Агнес на порозі особистого щастя кидав свого милого, щоб піти за ним кременяма та суворою, але на любов багатим чоловіком. Непохитна сила, невідпущна чесність і до себе та своїх обов'язків, і до всіх, з ким вводить його доля, промовляє з кожного його слова, керує кожним його вчинком. Віз—сильний і чесний; сила і чесність сплелися в йому в одну неподільну, високо гармонічну цілість.

Чесний... Українському читачеві, хоч би він і не читав „Бранда“ й зовсім не знав Ібсена, ця риса—правда, а невеличким додатком—знайома трюхи з рідного письменства. З рік тому в українському письменстві голосно пролунало одне „нове слово“, що все цілком зводилось теж до чесности, тільки „чесности з самим собою“. Українському читачеві може навіть так добре набридла була ця не так оригінальна, як парадоксальна „чесність“, бо галуся так чимало вона в свій час наробила. Я маю на думці п'єсу

д. Виниченка „Щаблі життя“ з її герою, Мирона Антоновича, та його громами проти „лавочників, що люблять болото“, з його вимаганням од життя „великих, широких щаблів“, з його новою наукою „будь чесним з собою“ та енергичними замірами: „родуштите, розметайте ту шкаралуду, в яку затиснуто мою душу, одкиньте все зайве, все, що оджило своє“. Правда, немов Бранда слухаємо, радіючи, що вже на „собственныхъ Платоновъ і быстрыхъ разумахъ Невтоновъ“ спромоглась таки українська земля!.

Читає, що стеснив за нашою літературою, мабуть знає, що радий власне нічого, бо наші доморослі Платони з Невтонами високо лігали та низько, дуже низько сіли, а Брандіві слова на українській землі зовсім не з Брандових, а всього тільки з Миронових уст почулися. Досить пригадати долю нашого „нового слова“. Пієса молодого талановитого письменника виклала була чималий інтерес і кругом його імення на якийсь час в'осередилися були літературні змагання: публічні статі, відкриті, доклади в наукових товариствах і т. в. Неоднаково зустріли спробу д. Виниченка з новим словом: були у його прихильники, були й супротивники у письменстві, були і ті, і другі серед публіки. Запальна прихильність та захоплення потонули, правда, незабаром в протестах проти надуживання художественної форми для проповіді моралі, до того ж дуже невеликої вартости. Де далі, ахоплення все тихше і тихше брєніло, аж поки вже зовсім тихим гласом заіпав д. Ляшко з сторівок „Кубанського Кур'єра“ і своєю „многосторонню“ похваляло до остатку добив „Щаблі життя“. Причина цьому та, що „нове“ Виниченкове слово могло таким адекватним тільки з першого погляду, та й то більше з формального боку. Суть же його була як-раз до пари тій „шкаралуді“, яку родушпати й розметати звався автор устами свого героя, а вчинками дуже

добре підсилював та зміцнював, бажачучи, напр., з протесту проти проституції мало не цілий світ зашкандувати в публічний дім. В усякому разі коло „Щаблів життя“ якийсь час крутилася увага громадництва, а той—не скажу: успіх, а пивдче—галає, який виклала була тоді ця пієса, свідчя про те, що автори удалосе торкнутися якусь болючу на той час струну в совіті громадництва і вона глосніше забрєніла. Струною тією була під той час панування літературного й громадського науму так звана „проблема пола“, і хоч струну зачєлено занадто невмілоу рукою і агук вишлов не чистий і з сенцифічними хрипом, проте галуся нароблено досить. Але—така вже доля всяких скороснілок—минув рік і слава Мирона Антоновича пішла за вітром і ледве чи знайдеться тепер хто охочий шукати з ним „щаблі життя“ на порожньому місці, окріч самого д. Виниченка, що таки шукає, вперто, хоч і без колишнього запалу, шукає. Даремна річ—минулоло не вернути, і певне зовсім нещасливо сиробував д. Виниченко воскресити свого героя в новій пієсі „Memento“ („Д.-Н. Вієннѣ“, 1909 р. кн. II), даремно потурбував він широко мертвих. „Мертвий вь гробѣ мирно спѣ“, і навіть повзєрхового галуєа ледве чи наробить його Кривенко.

Бранд—і Мирон Антонович, Бранд—і Кривенко... Здається, наче б то одні слова вони промовляли, однакову нби-то науку моральну виносять перед люде, а тим часом вражіння од них цілком протилежне переходить на читача. Коли Бранд стоїть перед вами невмирущим образом борця й протестанта проти буденщини во ім'я недосяжного ідеала, то герої д. Виниченка протестують тільки проти самих себе і во ім'я власних же, зовсім не високих інстинктів, а нова мораль в устах їхніх на те тільки й адалася, щоб ті інстинкти виправдати й поставити на високий п'єдестал чесности. І коли вам не

треба виторгувати, що наділо до Бранда свідок і чистих людей, як от Агнес, то арозуміти, що саме Ано потягло до Мирона Антоновича, або кількох інших осіб жіночої статі до Кривенка тягне—не так то легко. А втім, може й занадто вже легко: так хотілась авторіві, але внутрішній, конечної потреби в цьому власне нема ніякої, та й не може бути, як заряд побачимо. Перед нами двоє людей—чоловік і жінка; вони ввійшлися фізично, але думами, як любив говорити блаженної пам'яті Мирон Антонович, не сплелися. Повсякденна де історія, світова річ, що може бути матеріалом і для драми, й для комедії, але д. Виняченко становить своїх героїв такі умови, копається в їхніх душах з такими вигадливими куртасами і отліками Weltsehmerzu без пращини напускає, що аж моторошно за них робиться. До того ж ще отієї "чесності з собою" в такій демократичній дозі покладено, що просто з душі верне. І не через те вражіння ніщо, що Бранд—велетен, а Мирон Антонович вершкового зросту людина на високих млинцях, а нависравжин не видає ані трохів за буденщину, а через те, що Бранд—повна ціна, не переполовинена людина, там часом як герої д. Виняченка—спеціалізований орган, що самозванно береться за цілий організм правити.

Такий самий орган маємо і в копії в Мирона Антоновича, в художника Кривенкові в "Memento". Увесь світ для його сконцентровано в жіночому тілі, з до кожної жінки він підходить з деликатним питанням—чи достойна данна особа од його, Кривенка, мати дитину, і ділять увесь жіночий рід на достойні і не достойні. Драма Кривенкова залежить од того, що вноді трапляється в нині помилка й дитина появляється там, де на думку Кривенка її жадним способом не повинно бути. Він, бачиш, художник і, як художник, не може минути краєву байдужно*, мовляв

словами однієї з "недостойних", Антонони. Не мигнув він байдужно і самої Антонони, але дитина від неї мати не хоче. А тим часом якась нерозумна сила фатально веде до того, що "дитина родиться!". Це—факт,—з унертістю малявка пролазує Кривенку.—Цього не повинно бути, а воно є... А воно є*... (стор. 247). Невже тебе не бере гнів,—запитує Кривенко не достойну Антонону,—що ти не хотіла її, а хтось, якась сила нахабно, без твоєї згоди втєлювала її? (стор. 266). З "нахабністю сапної сили" і починає ось боротьбу Кривенко.

Початок пієси застає Антонону вагітною вже сьомий місяць (це, як заряд побачимо, деталь не зайва), і герої просто мурдує її, просвітілої години не дає, умовляючи, щоб зробила аборт. І не просто аборт, а принципіальний, скажемо так, бо всі свої розмови про це Кривенку цілоділює й, як ultima ratio, підтирає Миронову філософією "чесності з собою". Але й ultima ratio нічого не помагає перед очевидним фактом: аборт робити пізно, і Кривенко лютує.

Кривенко (сієс був стаму. Помаму). Я не буду знати цієї дитини... І не буду знати цієї дитини... (Шепче. Злітно скажує і скажемо б'є куломом по ступі). Та я вже знаю її! Чувш: знає цього невоноска!

Антонона. Через що "невоноска"? Кривенко (стемаче). Він гірше недюска буде! Він денегатором буде, з утробі матері хворий!

Антонона. Через що ж "денегатором"? Кривенко. Чи не питаєш? Батько—невростення, мати—невростенчак, вагітність прохвильна і сьмьх, драмаж, замахах на самоубийство... І ти ще пишешся, через що денегатор! Моя дитина—дотерпана, пієса жагучо бажаєна мати дитину тільки від тої, з якою... Оде так! Оде всеконче! (Хочінь як жани). І головне, через що? Обсе не хотіла, не збиралась мати її, і через помилку якогось баби, акушерки, все йде к чорту—ї твоїм рій, теорії, бажаєна, всі твоє чесність, все. Це це не глум? Да, тепер можна гзузувати з мені. Можна, мєвва, да!

Антонона. Що тебе влєстиво так мучить? Кривенко. Чи не розумієш? Ти не розумієш цього зліпса, цього шавка життя мені в шину?

Антонона (в нотку злєстї й роздритванє-

ня). Та якого зліпса? Що дитина родиться? Але ж, я кажу тобі, забудь, що вона є... Забудь, як забув про твої дітей, які, певне, буде у тебе в від поквоєш, випадкових стріч з жєнщинами.

Кривенко. Про тих я нічого не знаю, чи є вони чи нема А про що я знаю! Знаю! І цього забути не можна. Трус може про не забути. (ст. 247—248).

Перед "фактом" художник Кривенко заговорив як церковний староста Цокуль, але цим ляхові не зраділи. Е це, правда, одио вихід, і Антонона пропонує його — це собі смерть заподіяти. Та Кривенко на це великодушно не згожується. "Чесна з собою" душа вихохла в глибокі своїй инший план. Переказати його своїми словами — значить нічого не сказати і через те даю знов слово д. Виняченкові:

Кривенко. Чи кажеш, що життя своє можеш віддати, аби заспокоїть мене?

Антонона. Ну?

Кривенко. Ну, я цього не хочу... А ти... (мадує) а ти віддай мені дитину.

Антонона (вєс стрєпєнуванєм). Що-о?

Кривенко. Віддай мені мою дитину?

Антонона. Твою дитину? Твою? Вона твоя?

Кривенко. Моє і твоє.

Антонона. Його дитина! Хи!.. Його дитина!.. Оддати йому дитину!.. Господи! Та як ти смієш мені це говорити! Слово і віддала свою дитину, яку вивосади в муках... Його дитина!

Кривенко. Не даєш? Антонона. Та ти на шматки риж мене, і я не віддам її тобі! Його дитина. Ха-ха-ха!.. Тього в неї нічого! Чувш? Це—моє дитина!.. Що мати віддала свою дитину кудись... Божо!

Кривенко. Я—батько її.

Антонона. А я—мати.

Кривенко. Так не даєш?

Антонона. Та з якої речі я маю давати її тобі? Чого?

Кривенко. Того щого... (Підходить ближче до неї). Слухай, Тосю, тільки ти хвилюєшся... По балакаємо спокійно. Вислухай мене уважно і не збивайся в своє стаєлюєчє. Ти знаєш, як й ділуєш во дітей. Це—штанга моего яєя. Щоб мати дитину, я повинен знати з нею. Жити же нам разом обоє пієля всіх наших комарних непорозумінь, пієля всіх страждань—просто невозможно, це буде неясно і для нас, і для дитини. Обмежитись жє тим, що давати тобі грошею на дитину, як роблять всі "вордичотки", я не можу. Не можу, бо цим піду проти самого себе. Дави: довирити тобі дитину і теж не можу. Почевай, вислухай спокійно. Це—людина хорона, ідейна, з гарними змаганіями... але... те, що я

хочу дати своїй дитині, те—чуже тобі!.. Я хочу зробити її, перш усього, чесною з собою, хочу зробити вільною од старого, зайвого, хочу скинути з душі її ляхнїта перєжиттєвї, які зважають вільно рухатись. Хочу через те, що дитина—не я, продовжений в гєно будучого... (Антонона злєстє мєсє сказати). Почевай! Крїєля усього, ти—знаєш дитину, непристєсована до боротьби за життя, тобі в шєстї б жити, там би ти була бабою. Та в панєської сємї, до праєї не зникла, я ж хочу, щоб моя дитина тільки в прїєї, тільки в затєрєжаню (?) єсьє, своєю "я" в світі шукала смислу життя. Я жє ти можеш навчить її цьому, коли сама ніколи не працювала? Так я, Тосю, думаю, в цьому зліпєшся всім моє бажаєна, всі виводи з моего досвіді і розбиті це—значить розбиті весь мій свитєгалд. У тебе нема цієї вистраєди, твоїх виводів, ти не шукаєш, тільки лєчєе уступити. Уступи ж мені. Тосю... (стор. 255—256).

Тосєя не поступається, і добре робить, бо "всі бажаєна", "всі виводи" і "весь свитєгалд"—це тільки красні, слова, і Кривенко по-просту збрєвах, сподієляється на "вистраєданї виводї". Незабаром він розкрїє свій план, коли побачить, що Антонона не так то вже слїпо йому вїрїть. Дїєйний жє план—ось який.

Антонона (в роздритванєм). Але ж дитина чи родиться, говорю тобі, тепер пієзно вже її "внїщит". Пієзно! (Плазує).

Кривенко (зодить і, одио, не рїєшєється мєсє сказати. Зупинєляється і тїмжє говорить, не дїєлячись на Антонони). Але в три чи чотирї мїєсїдї ти хотїла б знїщити?

Антонона (її стєрєжє). Що ти хочєш сказати?

Кривенко (мєлчєє, зєстїєбачєє її рєстїєбачєєм чїї віджак, зодить).

Антонона. Що ти хочєш сказати? Ти хочєш убити її живую?

Кривенко (зупинєляється, мєрєво). Да!

Антонона (в жалєм дїєляється на його). Живую?

Кривенко. А ти якую хотїла б убити? Мєрєвую?

Антонона. Господи!

Кривенко. Слухай: ти не раз казала мені, що хочєш і можєш бути чесною з собою. Скажи: неможєш будучи чесною з собою, будучи в гармонї з своїм розумом, серцем, досвідом, ти можєш родити і дїляти жєть тую дитину, як нашла? Нєвжє тебе не прїємає сором, що моя дитина буде така? Нєвжє тебе не бере гнів, що ти не хотїла її, а хтось (!), якась сапна сїєць нахабно, без твоєї згоди втєлювала її? Почевай!.. А розуми і досвід тїєї нічого не говорять тобі, не говорять, скільки жє страждала і вая, і дитини буде через неї? Ні? Ти подумай: вона

в'язє нас ва все життї! Шматочок живого м'єсє в'язє від світої істотї! Нєвжємо, вєлєрєкрїє усуюмо! І я повинен скоритись цьому? Через що? (Лєвно). Та не можу я, чортєка його забери! Не можу бути рабом світої істєтї! Краще нємої, нїж така дитина! (стор. 266).

Во, одно слово, і ти хворий, і я хворий. І відносина нашє не такі, і матерїєльно ми не можемо". А коли Антонона вєрєштї не вїдержєть пєго кзування і просить хот на хвилїну дати їй спокїє, Крїєвєнко карєтє: "де ж твоя чєстїєть з собою? Це ж не чєстїєть"... і знов чєстїєть, чєстїєть, чєстїєть прєрєвалєся її атопєла вєє, немєв вода у повїдь,—стїлькї чєстїєтї, що й для Антонони її занадто вжє багато здалєся, і вона навпрєстєть рїєшає справу: "спробуй тільки зробити це! Спробуй! Без жалю одравлю на матурю" (стор. 269).

Такий аргумент зробив наче бо вплив на Кривенка,—він одразу пом'якшав, помирив і, ще покрутивши на всі боки чєстїєто, дає слово, що не заїєме дитини, навїть пробєє философською примиритись, "щоб ця дитина була в родї memento, щоб була живим нагадом, як не треба робити" (стор. 270). Це він не одиє раз у пієсі говорить і навїть образжєє поклякається на те, що ніколи він не правдує себе не казав, як Антонона все-таки не їме вїри його обїєднєчєкам.

Та от вєрєштї дитина народїлясь і, вїбравши зручну хвилїну, коли нікого не було, Кривенко вистєвляє її у вїєко на вїтер і потїм одмагєляється, що він дїтинї нічого не зробив ("ніякої отрути нема"), а просто застудїлясь вона. "Memento" вїрає і в останній сєнї Крїєвєнко "кам'єно стєїть і мєлчєє зїрка на труп", потїм пієлує його і "важє, не попієшає чєстїєть вїходити".

(Кїєньє буде).
Сергїє Єфрємов.

Глуцка чесність.

(Ківець).

II.

Оце вам зразок чесної людини на українському ґрунті.—правда, чесної тільки з собою, бо цей невеличкий додаток, як бачимо, перевертає усі погляди на звичайну, загально-людську чесність. Безперечно й Бранд був чесним з собою, пожертвувавши батьківськими почуттями за-для вищого обов'язку. Чесним з собою знов таки був і той чоловік, що про його оповідання знаходились в пісці Ібсена.

Женщина. Йшовла грядь моє... Ни Богъ, ни

люди,
Не помогли... и мучила мой младшии сынъ,
Голодной смертью умираю... Мужъ
Не снесъ его страшии и... пригночила...
Бранд. Ублѣнъ!

Бранд (въ замѣселъ). Своє дитя!
Женщина. Когда вы полюбятъ.
Что случилось оны—въ отчаянїи припелъ
И рука подыалъ на обѣдню. Теперь
Не можеть жить и умереть не сибѣтъ...
Иди къ нему и душу хоть спаси!
Лежить, обнявъ малыютку, и выхватъ къ
дуваному.

Та куди їм до Винниченкового героя, що зробив своє діло і—важко, не поспішаючись, виходить? Ублн —мов чарку горілки випив, так що ніяк не розбереш, чого власне він, Кривенко, хвилюється й турбується цілу останню дію: чи того, що огидне діло зробив, чи того, що син це мо-же одужати. В „Бранді“ ми розуміємо в обох випадках, за-для чого це зроблено, яка причина волила батьківсько рукою, яка ідея стала вище над батьківські почування. Нехай-но запитає хто про це „чесного з собою“ Кривенка...

Як справді причина призвела Винниченкового героя до того, щоб таким шабловим способом вгубити свою дитину—„жавою“ після того, як не вдалося аніничіи її „мертвою“ (циничий вираз цей належить, як знаємо, теж „чесному з собою“ Кривенку)? Яка випа ідея лежить в основі його вчинку? Сам він не однаково про це говорить. Раз він на-

полягає на те, що, мовляв, „батько—невростенник, мати—невростеничка“ і через те з дитиною має вийти дегенерат (ї це, бачте, Кривенку й назване відомі), а хіба ж такий результат кохання „не грозить дитині, матері, батькові, громадянству?“ (стр. 267). З інших розмов Кривенка стає видно, що цей момент, то-б то невростенія батьків, великої ваги власне не має, принаймні що до самого Кривенка, бо на тій же такій сторінці, де невростенію поставлено за перешкоду для народження цієї дитини, буквально через п'ять рядків (ї це не єдиний раз у пісці) він згадує вже про ту, і як знову може й бажав „мати дитину“.

Отже для себе, як бачимо, Кривенко ладен робити вивятки, і, значить, його „чесність з собою“ не має універсальної ваги, бо прикладається тільки до данного випадку, й до інших людей, а зовсім не стоїть на заваді самому чесному з собою суб'єктові робити, що скочє і коли скочє. Один раз він прохдився навіть словом, що й „матеріально ми не можемо“, то-б то дозволити собі на таку розкіш як дитина. Виходить з усього цього, що Кривенка „чесність з собою“—то не якась моральна максима, що обов'язує людей,—ні, це дуже для його, Кривенка, зручна ширма, за яку він і поспішається сховатись кожного разу, коли йому інших аргументів бракує. Але ще виразніше ця глуцка на всі боки „чесність“ виявляється у Кривенка тактичними заходами.

Ми вже знаємо, що парокнам Кривенкової чесності почався з абортів. З ним не пощастило. Тоді Кривенко умовляв Антоніну видати йому дитину ніби то на виховання, а насправжнє на те, щоб звести її з світу потихеньку, крадькома від матері. Що я не помиляюсь, видно з оцях слів до Антоніни самого ж Кривенка: „Чесність з собою — це гармонія думок, почувань, досвіда, це—сила і цілість. Я думаю, що ти дійсно можеш бути такою і через це сказав тобі про свій намір. *Смертну не зговіт. Риди сам усє саятъ на себе. Убнє і есе*“ (стор. 268). Цей план теж розби-

вається об дурну з Кривенковим поглядом впертість Антоніни, що навіть котрого не завтачалась спинати занадто ділолюбів заміри свого „чесного“ товариша. Тоді знов инаша чесність виходить на сцену: Кривенко попросту починає хитрувати, як би одурати Антоніну, припашши її обережність. Він обіцяє, що не займе дитини і навіть ображеного удає, коли Антоніна його обіцянкам не дуже то вірать, навіть читає їй довгезлеву нотацию на тему: „з собою будь чесна, а не а мною“. І після цього всього—розсичевне викло... І хоч мене вбійте, а я не розумію, чого цей брехливий, облудний і на найнижчі підступи здатний чоловік може кому-сь адавати хоч на одну мить „чесним з собою“?.

Жалка це чесність, що може „пиги к чорту через помилку якоїс баби, акушерки“. Хитра це чесність, що здатна трусливо крутити хвостом на всі боки, мудруючи, як би підступно добути свого. Дуже зручна це чесність, що дозволяє забувати про тих дітей, які не атадують про себе повсякчасним диском, а перед народженням власної дитини звужуться на таку мораль: „доб хочоби робити, для цього готувалося, вчатсь, а дітей облять випадково, як попало, не думаючи, як скота“ (стор. 267). Отгадав це чесність, глуцка та в'юнок, що силкується „і капиталъ приобрѣти, і невнятность собшости“, та ще таким випробованим способом, як архистаре правило іезуїтської моралі. Іезуїти навчали, яку можеш, що хочеш говорити, яку хочеш присягу складати, тільки разом з думкою назаки повертати: Богові це пічоче не пошкодить. Така штука звалась у найчестіших отців *reservatio mentalis*. І як іезуїтському богові, так і Винниченковій чесності з собою ані трохи не вадить оте *reservatio mentalis*. Полюбуйтеся, з яким циничним артизмом його Кривенко силкується довести, що „востудилась дитина“, а отрути її він—„Буде, борони—не дави в. І ширісьню правду каже Кривенко:—дійсно застудилась і дійсно

ніякіського отрути і в заволі не було. Одну тільки циточку чоловік не договорив—і торжествє чесність з собою, ота оригінальна „гармонія думок, почувань, досвіда“, ота „сила і цілість“. Торжествє і навіть підморуге на бік ота хитра Кривенкова чесність, але це торжество жалкої, вимудрованої чесности дуже на Пиррову перемогу скидається, а сам Кривенко—на дуже не мудру, любочу карикатуру.

„Чесність з собою—це гармонія думок, почувань, досвіда; це—сила і цілість“—промовляв Кривенко. Цілість і неподільність особи людської обстоєвє й Бранд,—пам'ятає його науку: будь чим хочеш, аби не переполовинивши, не розпорощеним на дріб'язок, бо навіть

Вакхант, Сизень — повятный, цѣльный образъ, но п'яница—каррикатура лишь.

Чи з Кривенка вакхант, чи тільки п'яниця, беручи ці слова в тому розумінні, яке вкладає в них Бранд? Чи його цілість—цілість монолітичної, міцно сповної натури, що всіма силами свого організму карає в повний гармонії однієї з другою і з цілим, чи це тільки цілість маньяка, що одній якісь ізольованій думці, одному зм'ятанню піддає всі інші сторони своєї істоти й за для того одного забуває інші потреби, доводочи їх до цілковитої атрофії? Инакше кажучи—організм це, а чи тільки розбухлий, гіпертрофований орган, що став на місці цілого й керує ним тільки в інтересах частини? Думаю, що на попередніх сторінках дано вже досить матеріалу, щоб безпомилково на це питання відповісти. Кривенкова цілість—це упертість маньяка, що на все піде, аби свою безцідставну мавію до вчинку довести. Чого бракує йому—то як-раз дійсної гармонії всього його духовного образу, його думок, його бажаннє та потування з власними вчинками. Навсправжнє ціла й не переполовинена натура ніколи не піде шляхом дрібненьких уступочок, поверховних компромісів, держучи камінь за пазухом й думаючи зовсім

нише, ніж має робити. Для цілої людини позичність і змагаєня, мета і шлях до неї—раз-у-раз одно, і вона швидче піде на страту, ніж айде з того шляху; слово і діло, обов'язок і способи його справдити—то щось таке неподільне, в чому не можна й найменшої щільняки відшукати. Вчинки її не розминаються ніколи в винагашаним моральному обов'язку, як вона його розуміє. Вона просто не може инакше зробити, ніж робить, і край. Врядови кажуть, що дитина його загине, скоро тільки не покине він вохкого, отручного для життя місця, і Бранд відповидає на це тим, що показує жінці з єдиним сином на руках на двері своєї хати, немов каже: „туди вернись“. Це справжня цілість високо розвиненої, гармонічної натури. Зовсім инаша річ—цілість маньяка. Де вужем, де дисципо, де навщипеньки, де невольників, де гнів-во, де підступом простує він до якоїсь мизерної мети, але на кожному кроці зрадити її, і як-раз перед самим собою зрадити, перед своєю власною совістю, і зражуючи, як-раз найбільшешіє кричатице про чесність з собою. Це не вакхант, що весь неподільно в гульві, що всіма фібрами своєї істоти віддається дикий, але красочний оргії; це п'яниця, що оглядаючись на всі боки, тихеньку прокрадається до звичайніського, буденного бугету, тремтячо рукою наливає чарку й поспішається вихилити її, поки не побачив хто. І через те єсть своєрідна дика краса в гульві вакханта і п'яніськовий краса, а тільки щось огидне в постаті п'яниці, що крадькома, нішком заліває пельку, мажучочи це вакхичними аформазмами. Не по инаше робить увесь чл і Винниченків Кривенко. В устач цього „п'яниці“ слова про гармонію брєять або неврозуміло похвалюють, або навіть гірше—блєзєньсько брєхєво, бо більш діаграмничної натури й узяти собі неможна, як неможна побачити більш типичного п'яниці, що стрюється на вакханта й удає а себе цілу, непереполовинєну людину. Тільки удає, і не скажу я, щоб це гарво в

Його виходило, щоб він був, як то кажуть, аристом свого діла. І як по примитивній гри його не помічавте інші дієві особи, то чи ж винні вони, що автор наділив їм так багато дивної якоїсь самоти, що карикатури вони не можуть одірвати від дійсного образу?

Справді, найадекватніший ворог тієї антироманської моралі, що поставила на перший план чесність тільки з собою, не вигадав без злоїшої карикатури на що мораль за ту, що зробив пророк і аполог П'єом Кривенком. „Memento“ — це *reductio ad absurdum*, це довершене осоромлення цієї „по-вої моралі“, зроблене так безоглядно, що мимовільно закривається думка — чи не мистифікація це і чи не намісено автор такої штуки доказав над своїм героєм, щоб виявити все убожество й безглуздя його моральної позови? Та ні! — автор завжди серйозно дивиться, усмішки нема й тієї у його на устах, — він проповідує, як проповідував Миром у „Шаблях життя“... І знов мимовільно згадує той класичного гончаря, що страх велику охоту мав амфору робити, але кожна з них фатально скидалася на звичайнісенький собі горщик.

Що ж — і горщик річ не погана в потребі, але кому й за віщо потрібні черепки? А „Memento“ як раз і не горщик навіть, а побите червіг і „Шабля життя“, друге поповане видання попередньої пьєси д. Винниченка, на яке швидко і начеру, що на його витрачені. Щоб бути хоча б простим горщиком, „Memento“ бракує іменно простоти, бракує безпретензійності, бракує того живчика життя, без якого й горщик повернеться тільки на куду побитого і ні на що непотрібного червіг. Зверніть тільки увагу на ті ремарки, що поробив автор до розмов своїх героїв: адже ніхто з них „словечка зь простоті не скаже“, а все з якимсь вивертом, які д. Винниченко пильно занопують. Все у його — і говорити і речотувати, і ходити і сидіти, і піть, і їдять не иначе, як „зло“, „жорстоко“, „уперто“, „чидячо, нервово“, „нависне деспо-

тивно, розвалюючись“, „хмуро“, „алобно, скажено“, „з аляканям непорозумінням“, з нервовим реготом“ і т. и. і т. и. і все це читач знайде мало не на одній сторінці (272—273). Єсть у „Memento“ одна сцена, коли героїня підіймає тарку „за погнєбель істуканів“. Імєна „істуканами“ з жовтого дому й виходять усі дієві особи в „Memento“, істуканами без крапельки живої крові та живого духу, блідими, анемичними маяльками, нещадними ворухотами без того, щоб не взирала з-за їх авторова рука, яка смаєка в потрібний момент за мотузочок, щоб та або вишла лаялка висколита на сцену і зробила... де там зробила — проказала „злбно“, чи „уперто“, чи ще як там показано в ремарці, свою ролю. Вільного знушання над „істуканками“ хитрої, гучкої чесності неможна було заводити, та тільки горенько, що автор бере справу зовлад серйозно й ліпше спору амфору, не помічаючи, що в його праці виходить.

Виходить червіг. А проте — нічого неможливого в наш час немає — можливо, що знайдуться люди, які люблять ватму з цієї амфори, на якій краєтується класичний напис „Memento“. Не бракуватиме може й критиків, що в купі червіг пукатимуть „соціалістичної моралі“, як шукав і знайшов д. Омельченко в „Шаблях життя“, або в особи Кривенка побачать і Бебеля й Плєханова, і Ленина й Кадуцького і всім заразом, як добачив у „многогранній душі“ Мирона Антоновича д. Лячка. Правда, з „Memento“ витягати не вадже, бо тут нема навіть того запалу, що в де-яких сценах „Шабля життя“, а Кривенковий автор не наділив і тієї поверховкої логічності, якої інколи не бракує Миронові. І все ж можливо, що за „Memento“ д. Винниченка ждуть нові лаври замість уже звичайних з „Шабля життя“. Я не гаждрю цим лаврам, і навіть боляче мені робитись за талановитого автора „Боротьби“ та „Контрастів“, коли я бачу його чоло увічненим опритвою рукою д. Лячка.

В „Літературному намузі“, статі з приводу „Шабля життя“, я поставив

був питання про д. Винниченка — чи „дим йому великий в грудях“, що заступає перед очима письменника дійсність і видає їй неагуральні, покалічені форми, чи може чад, що само творчість розпадає, виймаючи з неї ту живу душу, те безпосередє чуття дійсності, які безперечно вигравали блискучими фарбами в його давніших творах. І добре, — писав я рік тому, — коли це тільки дим, бо дим розвіється і річі знов приберуть справжні натуральні форми, а огидні марокі й образливі зникнуть у чистому повітрі. Далеко гірше, як що це чад — тиний, отрутин чад, бо впадати ж навкі можна, до смерті. Я таки серйозно боюсь, що цей чадний застрій, який сплотив „Шабля життя“, може згубити нам талановитого і колотного письменника“. Питання це для мене й досі остається питанням, але з боєм доведеться констатувати, що нова лєвєда д. Винниченка нахляє його порівєння в гірший бік. Чаду в „Memento“ вже більше, ніж де инде було.

Ще раз кажу — з боєм пишу я про це, бо важко дивитись, як чистий і ясний світильник починає аєнапєлє чадити і коптїти, як чорною сажєю звриває навкруги себе те, чому давав попередє рївне світло, і як все трівожніше блїмає крїзь густу копоть пєневої огни. Таким він маленьким і так жалосливо-сиротливо виглядає крїзь чорні хмари сажі, що густо в'ється кругом його... Так і талант д. Винниченка трівожно виглядає в останнє його творчєх і з мукою шукає собі виходу, пробивається крїзь копоть пєневої моралі й падає знесилений під тїєю вагою, що звяз на себе через силу.

Талант д. Винниченка — талант життя, талант конкретности, талант аналізу. В сфері синтетичних проблем він безпорадно опускає крила і замість глибокої, або хоч оригінальної думки дає народію на старі і з філософського погляду нікчємії образки, пахаватї хто зна й де; замість позитивних образів — недоладні карикатури на власні творина, замість

повітря та світла сіє чад і копоть. Навіть безперечно мідний та дужий талант не може врятувати несправедливого діла, не може гучкими софізмами обороняти його навіть од самого себе, дарма що силкується загорнутися в тогу, не на його шиту, вузького, доктринєрського проповідництва. Треба ж і письменникові бути чесним з собою — просто по людському, а не по Кривенковому чесним — і щиро зрєкстися того, що не дається в руки, чад назвати чадом і прось почати для того, щоб повірити в собі задушливу атмосферу. Во занадто тяжко навіть з бокудивитись на цю картину занєпаду талановитого письменника, на цю трагедію непосильної ваги, яку чоловік таки усулюється вєржати, хоча й сам під нею вєтотї не може.

Єсть у „Memento“ одна сцена, яка немов просить, щоб її приклали до самого автора п'єси. Художник Кривенко серед гуляні у себе дома раптом кладе долону бандуру, задумливо кусає огірок, а потім з ноєм у руді лївно сїдходить до мольберту й з одного маху розрїзує картину з гори до низу, — ту саму картину, яку недавно ще вкладав може всю свою душу. „На губах чудна посмішка“ — додає авторська ремарка. Що то за картина була — ми не знаємо; знаємо тільки, що звалась вона „Майбутнє“, і те майбутнє своє власною рукою звинци художник Кривенко.

Що ж иншого робить художник Винниченко?

Був час, коли він грав на бандурі свого таланту, грав про те, що

За Сибїром сонє сходить,

що

Зібрався всі буркани,

і ше багато де-чого грав. „Чудний наш народ і сильний, і сумний... мав героїв і ніхто їх не знав... Все життя любив волю і все життя був рабом. Утворив багача пієні і сам піє не знав... І ми самї себе не знаємо“. (стор. 277), — от про це саме, про наш народ, про його злиденне життя, повне контрастів, про бурлак-простаєт, тів чули ми пієню від д. Винничен,

ка. І грав наш художник так, що не тільки п'єану компанію Кривенка мїг порвати за собою силою свого таланту. Це перїод „Сян і краси“, „Боротьби“, „Контрастів“, „Голоти“. Потім він поклав бандуру й почав задумливо кусати недоладний огірок чужого зовємі йому моралєзування, і вперше тут почулися приглушені, неперві і хвальніші ноти тієї гнилої моральної науки, що гнав одєбє талант за кращєх часів; уперше потягло чадом у чистому повітрі й почала осідати брудна, чорна копоть. Це час, коли повстало „Мєе останє слово“, „Дїзгармонїя“, „Момент“, „Рабїни справжнього“. А потім д. Винниченко взяв ножа й розбавив своє майбутнє — усе те, що було наслідком його попередньої праці, і тепер нема бандури у його в руках, а єсть тільки недогризок з огірка. Ролю ножа справляли „Шабля життя“, а надто оте нещасне „Memento“. Майбутнє д. Винниченка дуже поривав цей не так гострий, як не до речі звятий і зле наєрваний ніж...

Хочеться думати, що не до краю. Хочеться сподіватись, що світильник, якого все таки не мїг погасити в собі наш художник, розгориться знову ясним, чистим світлом і таки перебере і чад і копоть. Хочеться надїятись, що д. Винниченко кине до лїха недогризок дєсь під стїд, а сам знов до бандури візьметься. Хочеться побачити, щоб „Memento“ й інші такі чадні твори стали нашому письменникові справді за memento, або — як він сам каже — тільки „живим надом, як не треба робити“: чого і як не повинен він торкатися в своїх писаннях.

Тоді й „Memento“ з його проповідлю гучкої чесности на дось би адалось...

Сергїй Єфремов.